
Література:

1. Rudakevych I., Sitek S., Soczowka A. Transformations of urban electric transport in Ukraine after 1991 in the view of transport policy. *European spatial research and policy*, Łódź, 2019, 26 (1), S. 61–80.
2. Soczówka A., Rudakevych I. Regres tramwajów na Ukrainie, *Świat kolei*, Łódź, nr 2017, 12, s. 46–53.
3. Soczówka A., Rudakevych I. Transformacja miejskiego transportu elektrycznego na Ukrainie po 1991 roku. Monografia. Warszawa, Instytut Kolejnictwa, 2021. 440 s.
4. Тархов С., Козлов К., Оландер А., Електротранспорт України: Енциклопедичний путівник, Київ: ФОП Сидоренко В. Б., 2010. – 912 с.

Summary:

Ivan Rudakevych. GEOSPATIAL TRENDS OF DEVELOPMENT OF URBAN ELECTRIC TRANSPORT IN UKRAINE DURING 1991-2020

In the article the current geospatial trends of development of urban electric transport in Ukraine during 1991-2020 are described. During this period in Ukraine 3 subways, 32 tram networks, 45 trolleybuses, and a city electric train in Kyiv were operated. Since 1991 14 tram systems and 5 trolleybuses have been closed. Economic problems and depopulation contributed to the degradation of electric transport mainly in the East Ukraine. The military conflict in Donbas also had a negative impact on the development of electric transport in Ukraine. Many urban electric transport networks were damaged or destroyed because of the Russian-Ukrainian war, that began in February 2022.

Key words: *depopulation, electric transport, network, city, Ukraine*

УДК 911.3

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МЕРЕЖІ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ, ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЦЬОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

ЗАДВОРНИЙ С.

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

Стаття присвячена розгляду суспільно-географічних особливостей мережі закладів вищої, фахової передвищої та професійної (професійно-технічної освіти) Тернопільської області. Здійснено аналіз динаміки кількості закладів регіону впродовж 1995-2022 років. Розглянуто динаміку контингенту учнів, слухачів, студентів закладів різних типів. Визначено головні параметри мережі закладів у розрізі адміністративних районів регіону. Здійснено ранжування населених пунктів за кількістю закладів. Окреслено основні напрямки вдосконалення мережі.

Ключові слова: *освіта, заклад, мережа, область, район, громада, поселення, здобувач, сфера, рівень.*

Актуальність дослідження. Освіта – невід’ємний складовий елемент гармонійного розвитку особистості, засіб соціалізації та реалізації її гуманітарних потреб. Надання якісних освітніх послуг реалізовується переважно закладами освіти в рамках різних сфер та рівнів. Вони, окрім виконання своїх безпосередніх функціональних завдань, виконують також роль соціокультурних центрів своїх поселень, територіальних громад та сприяють їх розвитку, інтенсифікують суспільне життя. В межах області освітні заклади формують мережу, яка органічно доповнює регіональну соціально-економічну систему. Водночас ключове задання освітніх закладів – це підготовка висококваліфікованих кадрів для різних напрямків економічної діяльності та забезпечення якісної конкуренції на ринку освітніх послуг, і як наслідок – наповнення цього ринку фахівцями високого гатунку. У освітній системі України на це спрямовані сфера вищої, фахової передвищої та професійної (професійно-технічної) освіти. Відповідна щільність мережі закладів забезпечує рівномірність і доступність у наданні освітніх послуг та комплексність розвитку території.

Тернопільська область відноситься до переліку регіонів України, де значно розвинутий освітній і науковий потенціал, розташовується багато давніх та сучасних освітніх центрів. Сучасні тенденції суспільного розвитку ставить багато викликів, в тому числі й перед освітньою галуззю на різних територіальних рівнях. Тому сьогодні є важливим і своєчасним проаналізувати сучасну

мережу закладів вищої, фахової передвищої та професійної (професійно-технічної) освіти на регіональному рівні з геопросторових позицій.

Виклад основного матеріалу. Спеціалізація Тернопільської області щодо забезпечення підготовки висококваліфікованих кадрів для різних галузей економіки вилилась у наявність розгалуженої мережі освітніх закладів. Так на початок 2022-2023 навчального року у межах регіону налічувалось 59 закладів, серед них – 8 (13%) закладів вищої освіти (ЗВО), 21 (36%) заклад фахової передвищої освіти (ЗФПО) та 30 (51%) закладів професійної (професійно-технічної освіти). Також варто відзначити, що окрім перелічених вище закладів, у Тернопільську область релоковано заклади освіти із територій, де ведуться (велися) бойові дії або які тимчасово окуповані. Так у місті Тернопіль розташовується 2 заклади вищої освіти із Донецької області (Донбаська державна машинобудівна академія (місто Краматорськ), Маріупольський електромеханічний технікум (місто Маріуполь)), а у селищі міського типу Гусятин Первомайський індустріально-педагогічний коледж (місто Рубіжне Луганської області) [4].

У нашому дослідженні до закладів освіти перелічених сфер ми відносимо ті що здійснюють провадження освітньої діяльності, або мають на це ліцензію. У визначенні сутності досліджуваних закладів ми відштовхуємось від національного законодавства, яке надає наступні орієнтирні визначення:

- *заклад освіти* – юридична особа публічного чи приватного права, основним видом діяльності якої є освітня діяльність [7];

- *заклад вищої освіти* – це окремий вид установи, яка є юридичною особою приватного або публічного права, діє згідно з виданою ліцензією на провадження освітньої діяльності на певних рівнях вищої освіти, проводить наукову, науково-технічну, інноваційну та/або методичну діяльність, забезпечує організацію освітнього процесу і здобуття особами вищої освіти, післядипломної освіти з урахуванням їхніх покликань, інтересів і здібностей [6];

- юридична особа має статус *закладу фахової передвищої освіти*, якщо вона отримала ліцензію на провадження освітньої діяльності у сфері фахової передвищої освіти і така діяльність є основним видом діяльності цієї юридичної особи [9];

- система професійної (професійно-технічної) освіти складається з *закладів професійної (професійно-технічної) освіти* незалежно від форм власності та підпорядкування, що проводять діяльність у галузі професійної (професійно-технічної) освіти, навчально-методичних, науково-методичних, наукових, навчально-виробничих, навчально-комерційних, видавничо-поліграфічних, культурно-освітніх, фізкультурно-оздоровчих, обчислювальних та інших підприємств, установ, організацій та органів управління ними, що здійснюють або забезпечують підготовку кваліфікованих робітників [8].

Кількість закладів різних типів впродовж останніх років в Тернопільській області є стабільною, що підтверджується їх досить рівномірною динамікою впродовж 1995-2021 років (рис. 1.). Це вказує на стабільність і сформованість мережі закладів досліджуваного регіону. Але слід відзначити певні коливання, що були позначені кризовими процесами в економіці держави у 1990-х роках та подальшим реформуванням освітнього сектору загалом.

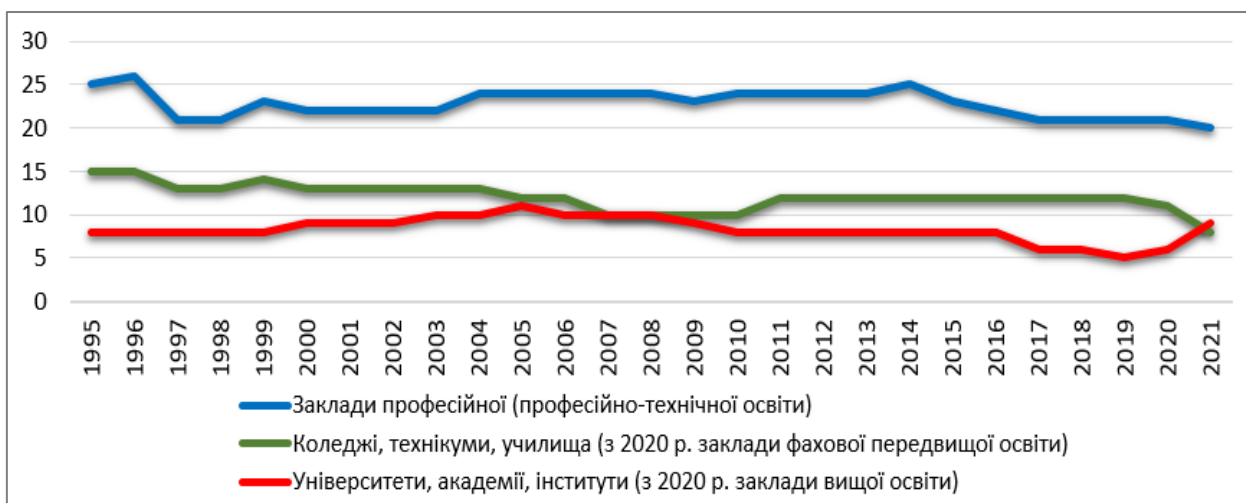

Рис. 1. Динаміка кількості закладів вищої, фахової передвищої та професійної (професійно-технічної) освіти Тернопільської області у 1995-2021 рр., побудовано автором за [2]

Важливим показником підтримки функціонування мережі закладів вищої, фахової передвищої та професійної (професійно-технічної) освіти є стабільність контингенту здобувачів. Так на кінець 2021 року учнів та слухачів у закладах професійної (професійно-технічної) освіти налічувалось 7,7 тис. осіб. У цьому ж році було прийнято на навчання 3,7 тис., а випущено 3 тис. [2]. Динаміка демонструє поступове збільшення контингенту в останні роки, що пов'язано із підняттям престижності професійної освіти (рис. 2).

Рис. 2. Динаміка контингенту учнів та слухачів у закладах професійної (професійно-технічної) освіти Тернопільської області у 1995-2022 роках, побудовано автором за [2]

У 2021-2022 навчальному році у закладах фахової передвищої освіти навчалось 11,5 тис. осіб, що на 3 тис. більше ніж у попередньому. У цьому ж році було прийнято на навчання 4 тис. здобувачів, а випущено 3,5 тис. [2]. Позитивне сальдо руху контингенту простежується в останні роки, що також є суттєвим маркером важливості та тренду зростання фахової передвищої освіти (рис. 3).

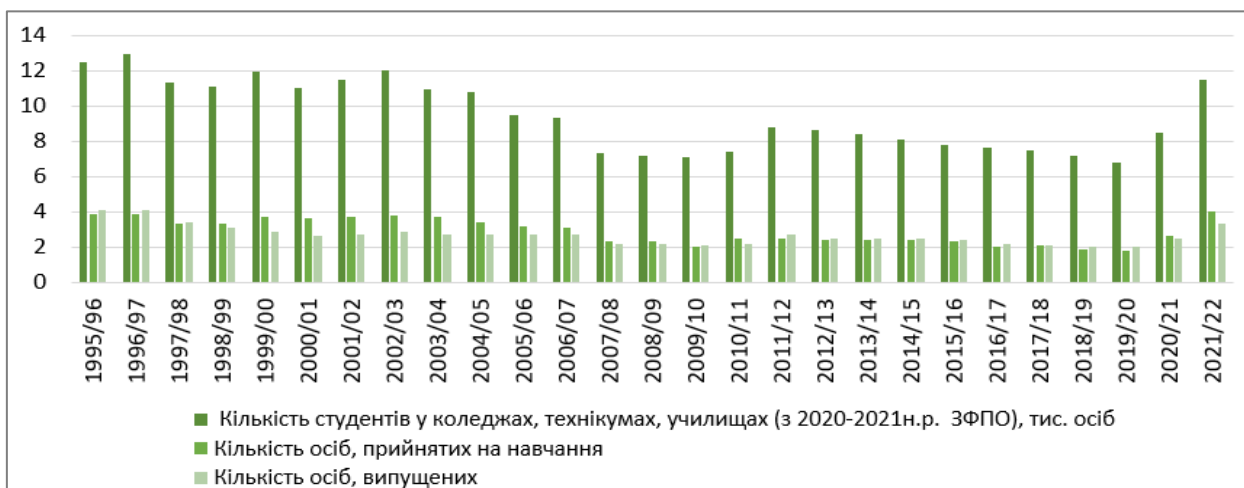

Рис. 3. Динаміка контингенту студентів у коледжах, технікумах, училищах та закладах фахової передвищої освіти (з 2020-2021 навчального року) Тернопільської області у 1995/1996-2021/2022 навчальних роках, побудовано автором за [2]

Найчисельнішим є контингент здобувачів вищої освіти в Тернопільській області. У минулому навчальному році у закладах вищої освіти регіону навчалось 27 тис. осіб. Випуск становив 6,1 тис. студентів, а прийом на навчання – 6,5 тис. [2]. Динаміка свідчить про значні коливання кількості здобувачів у впродовж різних років, але водночас залишаються високі показники контингенту (рис. 4). Це свідчить про постійно високий запит на вищу освіту серед населення. Також слід відзначити зростання кількості аспірантів та докторантів. Так, наприклад, у 2021 році здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти в області налічувалось 565 осіб, що більш ніж у 2 рази у порівнянні із 1995 роком [2].

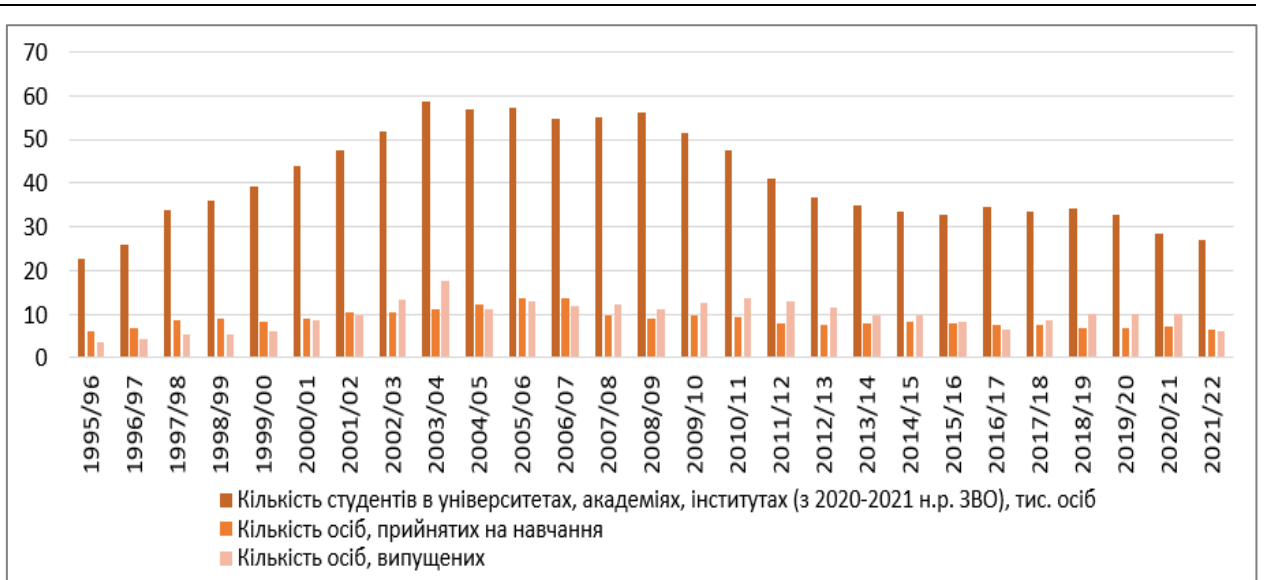

Рис. 4. Динаміка контингенту студентів університетах, академіях, інститутах та закладах вищої освіти (з 2020-2021 навчального року) Тернопільської області у 1995/1996-2021/2022 навчальних роках, побудовано автором за [2]

Загалом заклади досліджуваної сфери розташовуються переважно у міських поселеннях регіону – містах і селищах міського типу. Зокрема заклади вищої освіти – в містах обласного значення, фахової передвищої освіти – містах різного адміністративного статусу, заклади професійної (професійно-технічної) – у селищах міського типу та малих містах. У адміністративному відношенні найбільша кількість закладів зосереджена у Тернопільському районі. Тут їх налічується – 34, що становить 57,6 % від усіх в регіоні. На Кременецький і Чортківський райони припадає майже однакова кількість закладів, відповідно 12 (20,3%) і 13 (22%) (рис. 5). У Кременецькому районі переважають заклади професійної (професійно-технічної) освіти, у Чортківському – фахової передвищої, а у Тернопільському розміщуються основні заклади вищої освіти.

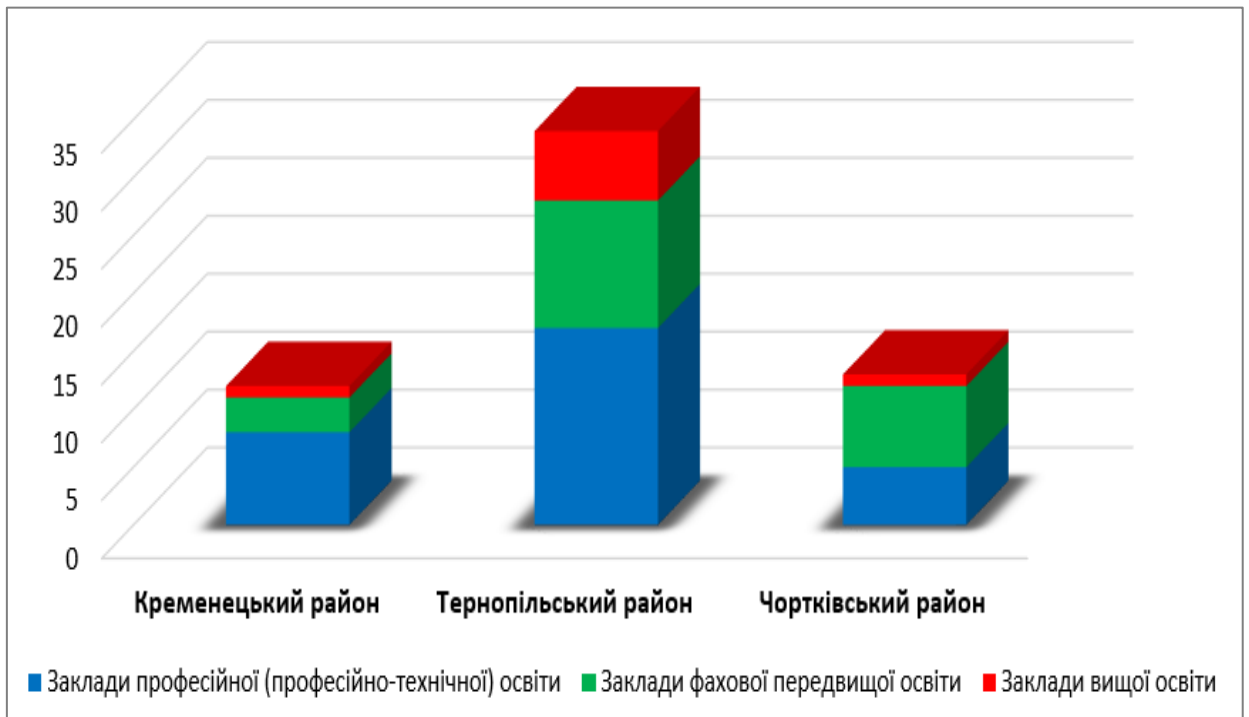

Рис. 5. Диференціація закладів вищої, фахової передвищої та професійної (професійно-технічної) освіти Тернопільської області у розрізі адміністративних районів у 2022 р., побудовано автором за [2]

Такий розподіл закладів за районами відображається й у суспільно-географічних параметрах досліджуваної мережі (Табл. 1). Так показник кількості закладів у розрахунку на 1 тис. км² є найвищим у Тернопільському районі (5,5), а найменшим у Чортківському (2,6). Стосовно кількості закладів у розрахунку на 100 тис. мешканців, то тут лідирує Кременецький район із показником 8,4, а третю позицію займає Чортківський район із значенням 4.

Для більш якісного бачення геопросторових особливостей мережі закладів вищої, фахової передвищої та професійної (професійно-технічної) освіти нами здійснено обрахунки відповідних показників у форматі коефіцієнтів. Так, охоплення території адміністративних районів досліджуваними закладами визначається розрахувавши коефіцієнт їх територіальної концентрації за формулою:

$$K_k = \frac{p \times N}{p \times n}, \quad (1)$$

де K_k – коефіцієнт територіальної концентрації закладів, p – кількість закладів у адміністративному районі; P – кількість закладів в області; s – площа району, S – площа області. Коли $K_k < 1$, то можна зробити висновок про низьку концентрацію закладів; $K_k = 1$ – оптимальна концентрація закладів на досліджуваній території; якщо $K_k > 1$ – висока концентрація закладів [5, с. 41]. Відповідно до цього найнижча концентрація закладів простежується у Чортківському районі ($K_k = 0,61$), а найвищий оптимальний показник у Тернопільському ($K_k = 1,29$).

Вивчення диференціації рівня розвитку мережі можливо здійснити за допомогою коефіцієнта локалізації закладів у адміністративних районах, який розраховується за формулою:

$$K_l = \frac{p \times N}{p \times n}, \quad (2)$$

де K_l – коефіцієнт локалізації закладів, p – кількість закладів в адміністративному районі; P – кількість закладів в області; n – чисельність населення району, N – чисельність населення області. Якщо $K_l < 1$, то можна стверджувати про низький рівень локалізації закладів; наближений, або $K_l = 1$ – середній рівень; якщо $K_l > 1$ – високий рівень локалізації закладів [5, с. 42]. Провівши відповідні розрахунки визначено, що найнижчий рівень локалізації у Чортківському районі ($K_l = 0,7$), а найвищий у Кременецькому ($K_l = 1,47$).

Таблиця 1

Параметри мережі закладів вищої, фахової передвищої та професійної (професійно-технічної) освіти за адміністративними районами Тернопільської області у 2022 р.

Адміністративний район	Загальна кількість закладів	Кількість закладів у розрахунку на 1 тис. км ²	Коефіцієнт територіальної концентрації закладів, (K_k)	Кількість закладів у розрахунку на 100 тис. мешканців	Коефіцієнт локалізації закладів, (K_l)
Кременецький	12	4,6	1,07	8,4	1,47
Тернопільський	34	5,5	1,29	6	1,06
Чортківський	13	2,6	0,61	4	0,7
Загалом по області	59	4,3	-	5,7	-

*складено і розраховано автором за [3]

Розглядаючи більш детально територіальну організацію досліджуваних закладів (Рис. 6) то слід сказати, що вона охоплює майже усі міста регіону. Тут виняток становлять лише міста Монастириська та Копичинці. Стосовно селищ міського типу, то досліджувані освітні заклади відсутні у Залізцях, Великій Березовиці, Великих Бірках, Козлові, Козові, Микулинцях Тернопільського району та Гримайлові, Золотому Потоці, Коропці, Мельниці-Подільській, Товстому, Скалі-Подільській Чортківського району. Крім того, заклади фахової передвищої і професійної (професійно-технічної) освіти розташовуються також у сільських поселеннях. Більшість з них (Білокриниця і Плоске Кременецького району та Великий Глибочок, Доброводи, Острів Тернопільського району) не наділені статусом адміністративного центру територіальної громади.

Стосовно розподілу закладів за територіальними громадами області, то вони присутні у 23 громадах із 55. Зокрема у 4 із 8 Кременецького, у 10 із 25 Тернопільського та у 7 із 22 Чортківського району. Це з одного боку є позитивним моментом у доступності освітніх послуг мешканцям громади та з іншого сприяє активізації економічної діяльності.

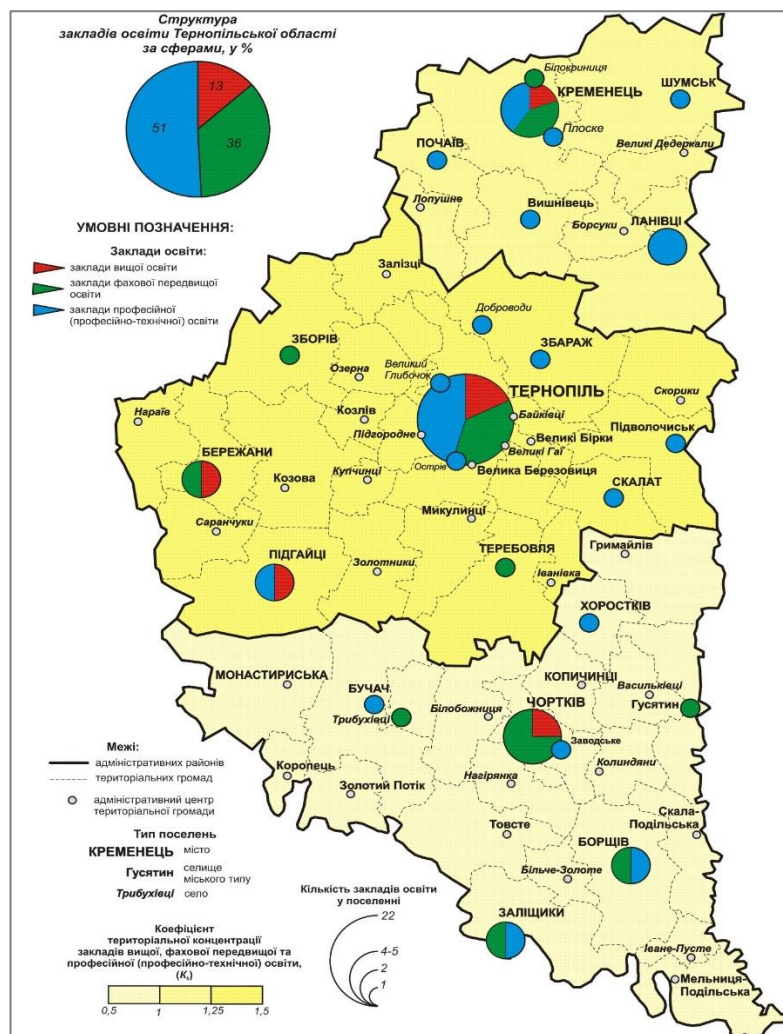

Рис. 6. Особливості територіальної організації закладів вищої, фахової передвищої та професійної освіти Тернопільської області у 2022 році, побудовано автором за [4]

Стосовно розподілу закладів у розрізі населених пунктів зазначимо, що вони розташовуються у 26 поселеннях Тернопільської області. Найбільша їх кількість сконцентрована у головному освітньому центрі регіону – місті Тернопіль. Тут їх налічується 22, серед них – 4 заклади вищої освіти, 8 фахової передвищої та 10 професійної (професійно-технічної) освіти. З огляду на це місто Тернопіль можна віднести до найвищого першого рангу (I) поселень.

До другого рангу (II) відносимо міста Кременець і Чортків. У першому розташовується 5 закладів усіх досліджуваних сфер, а у другому – 4 заклади вищої та фахової передвищої освіти. Третій ранг (III) формують поселення, де наявні 2 заклади однієї або двох різних сфер освіти, а саме: міста Бережани, Борщів, Заліщики, Ланівці та Підгайці. До найнижчого четвертого рангу (IV) віднесено решту 18 поселень, де розташовується лише 1 освітній заклад.

Стосовно геопросторової диференціації закладів кожної із сфер та їх структури то можна теж відзначити певні аспекти. Так, зокрема, усі *заклади вищої освіти* розташовуються у містах. Провідні 4 національні університети (Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Західноукраїнський національний університет, Тернопільський національний медичний університет імені І. Я. Горбачевського Міністерства охорони здоров'я України, Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя) розміщуються в обласному центрі – місті Тернопіль. У Кременці розміщена Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія ім. Тараса Шевченка, а у Бережанах і Чорткові відокремлені підрозділи університетів (Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України «Бережанський агротехнічний інститут» та Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу Західноукраїнського національного університету). Місто Підгайці представлено Приватним фаховим навчальним закладом «Галицький медичний коледж імені Євгена Гливи».

Заклади фахової передвищої освіти представлені педагогічним, економічним, медичним, мистецьким, правовим, технологічним, агротехнічним, лісотехнічним та інформаційним спрямуванням. Серед них 10 закладів є відокремленими структурними підрозділами ЗВО. Найбільше закладів фахової передвищої освіти різних галузевих напрямків у Тернополі (8) та Чорткові (3).

У системі *професійної (професійно-технічної) освіти* наявні заклади які здійснюють перепідготовку робітників, професійно-технічне навчання, підвищення кваліфікації робітників за різноманітними спрямуваннями, формами власності та сферами управління. Левова їх частка розміщена у Тернополі, де налічується 10 таких закладів різних типів.

Основними напрямками вдосконалення мережі закладів вищої, фахової передвищої та професійної (професійно-технічної) освіти Тернопільської області варто назвати відкриття нових філіалів та відокремлених структурних підрозділів, виходячи із потреб на регіональному ринку праці.

Висновки. Підсумовуючи викладене вище, слід відзначити, що мережа закладів вищої, фахової передвищої та професійної (професійно-технічної) освіти Тернопільської області є достатньо розвинутою. Не дивлячись на окремі територіальні диспропорції стосовно свого розвитку вона забезпечує надання якісних освітніх послуг на регіональному та загальнонаціональному ринку.

Література:

1. Варакута О. М. Освіта і наука. Географія Тернопільської області: монографія: в 2-х т. Т.2. Населення. Господарство. 2-ге вид., перероблене і доповнене. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка: Осадца Ю. В., 2020. С. 326–352
2. Головне управління статистики у Тернопільській області. URL: <http://www.te.ukrstat.gov.ua/statinfoO.html>
3. Децентралізація в Україні. Тернопільська область. URL: <https://decentralization.gov.ua/areas/0352>
4. Єдина державна електронна база з питань освіти. URL: <https://registry.edbo.gov.ua/>.
5. Задворний С. І. Територіальна організація культурно-мистецької сфери регіону (на матеріалах Хмельницької області): монографія. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2020. 228 с.
6. Закон України Про вищу освіту. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
7. Закон України Про освіту. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
8. Закон України Про професійну (професійно-технічну) освіту. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/103/98-%D0%B2%D1%80#Text>
9. Закон України Про фахову передвищу освіту. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-19#Text>
10. Заячук О. Г. Територіальна організація освітньо-виховного комплексу Чернівецької області: автореф. дис. канд. геогр. наук: 11.00.02. Чернівці, 2011. 20 с.
11. Стецький В. В. Географія науки і освіти. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008. 163 с.
12. Флінта Н.І. Культурно-освітній комплекс регіону і його територіальна організація (на матеріалах Тернопільської області): автореф. дис. канд. геогр. наук: 11.00.02. Чернівці, 2005. 20 с.

Summary:

Sergii Zadvornyi. HUMAN-GEOGRAPHICAL FEATURES OF THE NETWORK OF INSTITUTIONS OF HIGHER, PROFESSIONAL PRE-HIGHER AND PROFESSIONAL EDUCATION OF THE TERNOPILOBLAST

The article examines the human-geographical features of the network of institutions of higher, professional pre-higher and professional (professional and technical education) Ternopil oblast. An analysis of the dynamics of the number of institutions in the region during 1995-2022 is carried out. The dynamics of the contingent of students, listeners, and students of various types of institutions is considered. The main parameters of the network of institutions in the section of the administrative districts of the region are determined. The ranking of settlements by the number of institutions is carried out. The main areas of improvement of the network are outlined.

Key words: education, institution, network, region, district, community, settlement, acquirer, sphere, level.